

Xusan BOBONOROV,
Navoiy davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: x.bobonorov91@gmail.com

O'zbekiston milliy universiteti Jizzax filiali "Oila psixologiyasi" kafedrasining mudiri, dotsent S.T.Aliqulov taqrizi ostida

SHARQ ALLOMALARINING ILMIY MEROSI ASOSIDA TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada Sharq allomalarining zamonaviy ilm-fan va taraqqiyotga qo'shgan ulkan hissasi, ma'naviyat, madaniyat va ta'lim-tarbiya sohalaridagi yuksalish, iste'dodli avlodlarning paydo bo'lishi, talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishdagi ahamiyati haqida ma'lumotlarni o'rganish bugungi kunda ma'naviyat tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi har bir mutaxassisning vazifasi, yaratilgan ma'naviy merosni o'sib kelayotgan yosh avlod hamda butun xalqimiz poydevori ekanligi alohida ajratib ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Axloq, mas'uliyat, qadriyat, madaniyat, irodalilik, mehr-oqibatlik, mas'uliyatlik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash.

ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ ВОСТОЧНЫХ УЧЕНЫХ

Аннотация

В этой статье особо подчеркивается, что изучение сведений об огромном вкладе восточных ученых в современную науку и развитие, подъеме в сферах духовности, культуры и образования, появлении талантливых поколений, их значении в развитии профессиональной компетентности студентов сегодня является задачей каждого специалиста, занимающегося духовным воспитанием, что созданное духовное наследие является фундаментом подрастающего молодого поколения и всего нашего народа

Ключевые слова: Мораль, ответственность, ценность, культура, воля, доброта, ответственность, правовая культура, инновационное мышление.

THE SIGNIFICANCE OF STUDENTS' PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT BASED ON THE SCIENTIFIC HERITAGE OF EASTERN SCHOLARS

Annotation

This article highlights the great contribution of Eastern scholars to modern science and development, the rise of spirituality, culture, and education, the emergence of talented generations, and the importance of developing students' professional competence, as well as the fact that the spiritual heritage created today is the foundation of the younger generation and our entire people

Key words: Morality, responsibility, value, culture, willpower, kindness, responsibility, legal culture, innovative thinking.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida Sharq donishmandlari ta'kidlaganidek, "Eng katta boylik - aql va bilim, eng katta meros - yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - jaholatdir!" Binobarin, zamonaviy bilim, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyatni egallash barchamiz uchun hayotiy zaruratga aylanishi kerak. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o'tish kelgusi 5 yildagi ustuvor yo'nalishlarimizdan biri bo'ladi. "Yurtimizning buguni va kelajagi yuksak ma'naviyatli va ma'rifatli yoshlarimiz qo'lida. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish kelajakda mutaxassislarning yangi avlodi, yuksak kasbiy madaniyat, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ishtirok etish qonuniyatlarini shakllantirishga qaratilgan [4].

Kompetensiya atamasi birinchi marta YUNESKO Xalqaro ta'lim komissiyasining XXI asr uchun hisobotida uning rahbari J.Delors tomonidan qo'llanilgan: bilishni o'rganish, bajarishni o'rganish, birgalikda yashashni o'rganish va yashashni o'rganish. Keyin ular yosh avlod egallashi kerak bo'lgan beshta "asosiy" kompetensiya sifatida taqdim etildi:

- siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar;
- ko'p madaniyatli jamiyatda yashash bilan bog'liq kompetensiyalar;
- og'zaki va yozma muloqotga ega bo'lish bilan bog'liq kompetensiyalar;
- jamiyatni axborotlashtirishning o'sishi bilan bog'liq kompetensiyalar;
- kasbiy va ijtimoiy hayot kontekstida butun hayot davomida o'rganish qobiliyati.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sharqu G'arbni o'zaro bog'lagan, buyuk sivilizatsiyalar tutashgan yurtimiz hududida ilm-fan, madaniyat azaldan rivojlangan. Ayniqsa, o'rta asrlarda

ona zaminimizdan minglab olimu shoirlar, buyuk mutafakkirlar yetishib chiqqan. Ularning matematika, fizika, kimyo, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, tarix, adabiyot, axloq, falsafa kabi ko'plab sohalariga oid asarlari, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Shahrisabz, Termiz va boshqa shaharlardagi qadimiy obidalar butun bashariyatning ma'naviy mulki hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: «tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish ham davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir» [1].

Sharqning ulug' allomalari va mutafakkirlarining kashfiyotlari zamonaviy ilm-fan va taraqqiyot poydevori. Jamiyat taraqqiyotidagi har qanday o'zgarishlar, yangiliklar, ayniqsa, insoniyat rivojiga katta turtki beradigan jarayonlar, kashfiyotlar o'z-o'zidan yuz bermaydi. Buning uchun avvalo asriy an'analar, tegishli shart-sharoit, tafakkur maktabi, madaniy-ma'naviy muhit mavjud bo'lmog'i kerak.

Sharq olamida, xususan, Markaziy Osiyo xalqlari hayotida rivojlangan madaniyatning mavjud bo'lgani haqida qadimgi baqtriya, so'g'd, o'rxun, xorazm yozuvlarida bitilgan yodgorliklar, devoriy tasviriy san'at asarlari va haykalchalar, arxitektura namunalari dalolat beradi.

Istiqlol yillarida Mirzo Ulug'bekning hayoti va faoliyatini o'rganish borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan 1994 yil mamlakatimizda Ulug'bek yili, deb e'lon qilindi. O'sha yili Mirzo Ulug'bek tavalludining 600 yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Parij shahridagi YUNESKO qarorgohida buyuk allomaning ilmiy merosi va uning ahamiyatiga bag'ishlangan xalqaro anjuman o'tkazildi [2].

Mirzo Ulug'bek siymosi xalqimiz hayotining ajralmas qismiga aylanib qolgan. Yurtimizda Ulug'bek nomi berilgan tuman, ma'naviyat maskanlari, mahallalar, ko'chalar ko'p. O'tonalari eng ezgu niyatlar bilan farzandlariga Ulug'bekning muborak ismini qo'yishadi. Bularning barchasi xalqimizning buyuk allomaga cheksiz hurmatidan darak beradi [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'limni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning zamonaviy tizimi talablar bilan bog'liq ko'plab tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv ta'lim mazmuni va usullarini o'zgartirishning yangi bosqichi sifatida qaralgan. Shu nuqtayi nazardan, ko'plab tadqiqotlarda kompetentlik unumli va ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq shaxsiy fazilatlar majmui sifatida talqin qilinadi, kompetentlik esa shaxsning ma'lum bir sohada muammoni hal qilishida zarur bo'lgan kompetensiyani egallashi sifatida talqin qilinadi. Kompetentlik (lotincha "erishmoq, mos kelmoq" ma'nosini anglatadi) - subyektning maqsadlarni qo'yishga va ularga erishish uchun tashqi va ichki resurslarni samarali birlashtirishga tayyorligi, boshqacha aytganda, bu subyektning muayyan kasbiy vazifalarni hal qilish uchun shaxsiy qobiliyatidir.

N.M.Muslimov [7] fikriga ko'ra, "kompetensiya" so'zini tom ma'noda "qobiliyat" degan so'z bilan almashtirsa ham bo'ladi, ammo "kompetensiya" atamasining o'zi bilim, ko'nikma, malaka hamda qobiliyatni ifodalashga xizmat qiladi. O.Hayitov va N.Umarovalar [5] klaster yondashuvi asosida kompetensiyalarni quyidagicha guruhlashni taklif etadilar:

- axborotlar bilan ishlash kompetensiyalari: axborotni to'plash va tahlil qilish, qaror qabul qilish; axborotni o'zgartirish;
- muvaffaqiyat uchun kompetensiya: rejalashtirish va o'zining faoliyatini tashkil etish, natijalarni tahlil qilish;
- odamlar bilan ishlash kompetensiyalari: munosabatlarni boshqarish, jamoada ishlash, boshqalarga ta'sir o'tkazish;
- o'zini o'zi takomillashtirish kompetensiyalari: introspeksiya, kasbiy o'sish, innovatsion mobillik

Kompetensiya turlarini tasniflashda turli xil yondashuvlar mavjud. Xususan, N.A.Muslimov va M.B.Urazovalar kasbiy ta'lim sharoitida kompetentlikni quyidagi turlarga ajratadilar:

- maxsus kompetensiya - kasbiy faoliyatning yetarlicha yuqori darajasiga ega bo'lish, keyingi malaka oshirishni rejalashtirish qobiliyati; ijtimoiy kompetensiya - birgalikdagi kasbiy faoliyat, hamkorlik, o'z ishi natijalari uchun ijtimoiy javobgarlik;
- shaxsiy kompetentlik - shaxsning mustaqil va mustaqil fikrlash qobiliyati, kasbiy kompetensiyalarning bir qancha vositalarini o'zlashtirishi;
- individual kompetentlik - kasb egallashda individuallikni mustaqil qo'llash va shakllantirish usullariga hamda, kasbiy va shaxsiy o'sishga, mustaqil egallashga va mustaqil reabilitatsiyaga tayyorlik;
- asosiy kompetensiyalar moslashuvchanlik va aqliy faoliyat uchun zarur bo'lgan madaniyatlararo va tarmoqlararo bilim, ko'nikma va malakalardir.

Kasbiy kompetentlik - bu o'qituvchi tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirishda zarur bo'lgan bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallash va ularni yuqori darajada qo'llash tushuniladi. Pedagoglar kasbiy kompetentlikka turlicha ta'rif berib o'tganlar. T.M.Sorokinaning fikriga ko'ra, kasbiy kompetentlik o'qituvchilarning nazariy va amaliy kasbiy faoliyatni mustaqil ravishda amalga oshirishda tayyorlik va turli darajadagi muammolarni hal qila olish qobiliyatini anglatadi. M.I.Lukyanovanning ta'kidlashicha, psixologik-pedagogik kompetentlik - bu yuqori darajada kasbiy faoliyat yuritish olish va ta'lim jarayoni muhitida talabalar bilan muloqot qilish qobiliyatiga ega o'qituvchining o'ziga xos fazilatlarini birlashtirishdir. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan individual bilim va ko'nikmalarni egallash emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha yuqori bilim va harakatlarni egallashni nazarda tutadi. Kompetentlik, shuningdek, kasbiy va shaxsiy bilimlarni doimiy boyitishni, yangi ma'lumotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy ehtiyojlarni tushunish qobiliyatini, yangi ma'lumotlarni izlash, qayta ishlash va o'z ishida samarali foydalanish qobiliyatini talab qiladi. Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda o'z aksini topadi:

- murakkab jarayonlarda;

- noaniq vazifalarni bajarishda;
- ziddiyatli ma'lumotlardan foydalanilganda;
- favqulodda vaziyatlar rejasiga ega bo'lish uchun kasbiy kompetentlikka ega mutaxassis;

kompetentlikka ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini doimiy ravishda boyitib boradi;
- yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradi;
- zamon talablari haqida chuqur tushunchaga ega;
- yangi bilimlarni izlaydi;

• ularni qayta ishlaydi va amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi [6]. Bir qator tadqiqotlarda bevosita o'qituvchining kasbiy kompetentligi va uning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan. Bu tadqiqotlar orasida. A.K.Markova va B.Nazarovalar tomonidan olib borilgan tadqiqot shular jumlasidandir. A.K.Markova o'z tadqiqotida o'qituvchining kasbiy kompetentligi bir necha komponentlardan iborat ekanligini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar. Ushbu maqolada tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar predmetli ta'lim mazmuni va tuzilmasi, o'quv-uslubiy ta'minoti va qo'yilgan didaktik vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilishni ta'minlaydigan innovatsion ta'lim muhitining kombinatsiyasi sifatida tushuniladi. Yangi avlodning kompetentli mutaxassisni yaxlit ta'lim makonisiz shakllantirish mumkin emas: umumiy ta'limning turli daraja va bosqichlarda kasbiy ta'lim bilan uzviyligi ta'minlanishi lozim [9]. Uzviylik OTMgacha, OTMd keyingi va OTMd keyingi ta'lim muassasalarida o'qitishning maqsadi, mazmuni, metodlari va shakllari o'rtasidagi izchillikni nazarda tutadi. Bizning fikrimizcha, ta'limning o'zaro aloqadorligi muammosini quyidagi uzluksizlik turlarini amalga oshirish orqali muvaffaqiyatli hal qilish mumkin:

- motivatsion, ta'limiy ehtiyojlar va kognitiv qiziqishlarni rivojlantirishga yordam beradigan;

- mazmunli, talabalarining bilim, amaliy va intellektual ko'nikmalarini, shuningdek, ijodiy faoliyat komponentlari va atrof-muhitga hissiy va qadriyatli munosabatini shakllantirishdan iborat;

- tashkiliy-texnologik - ta'limning har bir bosqichida talabalarining o'quv faoliyatini tashkil etishning shakl, metod va metodlarida. Umumta'lim ta'limi doirasida tabiiy fanlarni o'qitish uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi orqali quyidagi sxema bo'yicha amalga oshirilishi mumkin: tayanch ta'lim (to'liqsiz umumiy o'rta ta'lim) → oliy ta'limdan oldingi kasbiy ta'lim (boshlang'ich yoki o'rta) → oliy ta'lim.

Kompetensiya turli xil faoliyatlar (bilimlarni o'zlashtirish, o'zgartirish va ulardan foydalanish) orqali amalga oshiriladi, shuning uchun kompetensiya tuzilmasi motivatsion komponentni o'z ichiga oladi [10]. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishda motivatsiya OTMga qadar professional ta'lim muassasasi bitiruvchisi harakatlarining subyektiv, ongli sababidir. Aksiologiya (qadriyatlar falsafiy ta'limoti) nuqtayi nazaridan biz kompetentlikni ta'limiy qadriyat sifatida qaraymiz. Kasbiy faoliyatning ma'lum bir sohasini ongli ravishda tanlagan professional ta'lim muassasalari talabalari uchun qimmatli tomoni shundaki, u o'zini bunday faoliyatga maksimal darajada tayyorlashga imkon beradi.

Universitetgacha bo'lgan kasb-hunar ta'limi muassasalarida (kasb-hunar maktablari, kollejlari, texnikumlar) va universitetlarda, texnikada o'rganish bo'lajak mutaxassislarni rivojlantirishga yordam beradi, tafakkurni rivojlantiradi, dunyo qonuniyatlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi, atrof-muhit ta'limining muammolarini optimal hal qilish, mehnat va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga hissa qo'shadi [8]. Qadriyatlar shaxsiy ma'nolardir - ular xabar yuborish orqali ham, bevosita material orqali ham shakllantirilishi mumkin emas. Ular shaxsiy tajriba va tajribalar asosida ishlab chiqiladi va tayyor deb qabul qilinishi mumkin emas [11]. Agar shaxs kasbiy kompetentligini "vertikal" ravishda oshirishni rejalashtirsa, ushbu fanni yuqori bilim darajasida o'rganish ushbu fanni o'rganishga bo'lgan motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, talabaniing maqsadi bor, unga erishish uchun u tashabbus ko'rsatadi.

Ko'rsatilganidek, yangi bilimlar kognitiv qiymatga aylanadi, bu motivatsiya jarayonida determinatsiyaga aylanadi, ehtiyojga aylanadi va yangi bilimlarni egallashga va sifat jihatdan yangi faoliyatga jalb qilishga yordam beradi [15].

Talabalar tabiiy-ilmiy siklning boshqa fanlaridan olingan bilim va ko'nikmalar an'anaviy ta'limdagi kabi ta'lim natijasi emas, balki mutaxassisning kelajakdagi kasbiy va kundalik faoliyatidagi, ta'limni davom ettirishdagi, kasbni diversifikatsiyalashdagi muammolarni hal qilish vositasi hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytish mumkinki, hozirgi davrda yoshlarni ma'naviyatini tarbiyalash bo'yicha barcha tarixiy-madaniy boyliklarning asosiy tomonlarini o'rganish, milliy madaniyatimiz rivoji, taraqqiyot qonuniyatlari, ma'naviy boyliklarni yaratgan yirik siymolar, donishmand

adiblarning merosini o'zlashtirish, boshqa rivojlangan mamlakat madaniyati yutuqlarini o'rganish, ularga hurmat-izzatda bo'lishni, bu masalalar bo'yicha keng ta'lim, o'qitish ishlarini olib borish talab etadi. Bundan tashqari shuni aytish mumkinki kompetentlikni shakllantirish bosqichma-bosqich va uzluksiz jarayondir. U ta'lim muassasasida boshlanadi va ish joyida mehnat faoliyati davomida tajribali ustozlar nazorati ostida davom etadi. Kasbiy kompetentlik nafaqat bilim darajasi, balki xodimning amaliy ko'nikmalari, hayotiy tajribasi va shaxsiy fazilatlari jamlanmasidir.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // Xalq so'zi, 2016, 19-oktyabr.
2. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. T.: "O'qituvchi", 1994. 430 b.
3. Saidov A., Jo'zjoniy A. Sharq sivilizatsiyasi: inson va huquq (o'tmish va hozirgi zamon). – T.: Adolat, 2005. – 272 b.
4. Muslimov Narzulla Alekhanovich, Umarova Fotima Abdurakhimovna Improving the Effectiveness of Education through the Use of Modern Information and Communication Technologies in the Training of Designers Journal La Edusci VOL. 01, ISSUE 05 (006-010), 2020 DOI: 10.37899/journallaedusci.v1i5.253
5. Hayitov O., Umarova N. (2001). Yoshlarda kasbiy o'sishga intilishni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari. - T.: "TURON-IQBOL," - 187 s.
6. Muslimov N.A. va hammual. Professional ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi // Monografiya.-T.: Fan-texnika nashriyoti, 2013 - 96 b.
7. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.X., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. (2015). Pedagogik kompetentlik va ijodkorlik asoslari. - Toshkent, 199 s.
8. Bazarova G.G., Yuldasheva F.X. (2015) Modernizatsiya sharoitida ta'lim tizimini rivojlantirish. Eurasian Scientific Journal 12: 67-72.
9. Ruzmetova N.V. (2020) O'zbekistonda talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning sharti sifatida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi 301: 62-65.
10. Sharipov M.S. Kompetensiyani takomillashtirish usuli sifatida fandan hisoblash masalalarini yechish qobiliyatini kamaytirish. "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani, Buxoro 2015: 20-23.
11. Sharipov M.S., Djiriyeva D. (2021) Akademik litsey va oliy ta'limda fanni o'qitishda kompetentlikni shakllantirish. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya: "Kuatbek Readings-1: Lessons of Independence." Qozog'iston Respublikasi 2021: 74-77.